ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Σύγκριση/Comparaison/Comparison

Τόμ. 28 (2019)

Σύγκριση

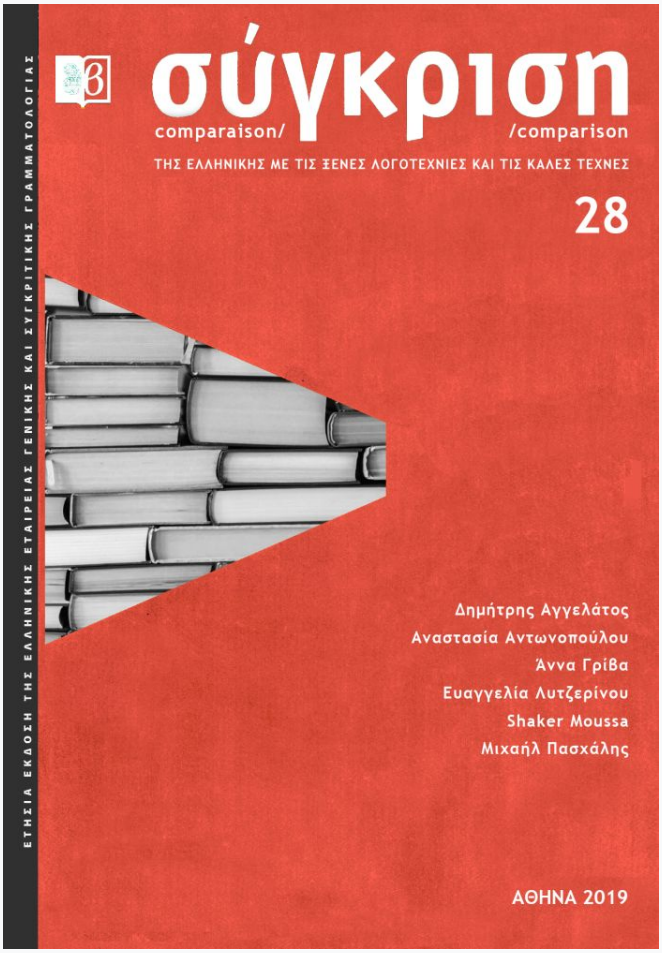

Liebe Freundin Melpo.... Η σχέση της Μέλπως Αξιώτη με την Anna Seghers: αδημοσίευτες επιστολές

Αναστασία Αντωνοπούλου

doi: 10.12681/comparison.23611

Copyright © 2020, Αναστασία Αντωνοπούλου

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αντωνοπούλου Α. (2020). Liebe Freundin Melpo. Η σχέση της Μέλπως Αξιώτη με την Anna Seghers: αδημοσίευτες επιστολές. *Σύγκριση/Comparaison/Comparison*, *28*, 1–12. https://doi.org/10.12681/comparison.23611

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

Liebe Freundin Melpo... Η σχέση της Μέλπως Αξιώτη με την Anna Seghers: αδημοσίευτες επιστολές

Είναι γνωστό ότι η Μέλπω Αξιώτη είχε ζήσει επί σειρά ετών ως πολιτική εξόριστη στην Ανατολική Γερμανία, όπου ήρθε σε επαφή με πολλούς συγγραφείς και διανοούμενους.[1] Οι σχέσεις της αυτές δεν έχουν ακόμη διερευνηθεί επαρκώς, παρά τη μεγάλη σημασία τους για τα δίκτυα διανοουμένων και συγγραφέων την εποχή του Ψυχρού Πολέμου, με έμφαση στους εξόριστους έλληνες και τις εξόριστες ελληνίδες συγγραφείς, όπως η Αξιώτη. Το παρόν άρθρο, το οποίο αποτελεί προδημοσίευση μιας ευρύτερης έρευνάς μου για την παρουσία της Αξιώτη στην Ανατολική Γερμανία, εστιάζει στην παρουσίαση της φιλικής σχέσης της ελληνίδας συγγραφέως με την Άννα Ζέγκερς (Anna Seghers, 1900-1983),[2] όπως προκύπτει μέσα από αδημοσίευτες έως σήμερα επιστολές. Οι επιστολές αυτές φυλάσσονται στο αρχείο Akademie der Künste του Βερολίνου, όπου μου δόθηκε η δυνατότητα να τις μελετήσω.[3]

Η γνωριμία μεταξύ των δύο συγγραφέων τοποθετείται ήδη στα χρόνια της διαμονής της Αξιώτη στη Γαλλία (Μάρτιος 1947-Σεπτέμβρης 1950), πριν εγκατασταθεί στην Α. Γερμανία. Από τότε η επαφή τους συνεχίζεται, με διακοπές, ως το τέλος της ζωής της Αξιώτη το 1973.

Οι δύο συγγραφείς συναντήθηκαν για πρώτη φορά στο Παγκόσμιο Συνέδριο Φίλων της Ειρήνης (Congrès Mondial de Partisans de la Paix), που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι στις 20-23 Απριλίου του 1949. Είναι γνωστό[4] ότι η Μέλπω Αξιώτη

---

[1] Για το θέμα βλ. Dennis Püllmann, "Melpo Axioti und Dimitris Chatzis. Zwei griechische Schriftsteller im Ostberliner Exil", στο: Andreas Degen, Margrid Bircken (επιμ.), *Reizland DDR: Deutungen und Selbstdeutungen literarischer West-Ost-Migration*, Göttingen: V &R unipress 2015, σσ. 213-230 και Annelise Malina, «Η συγγραφεύς Μέλπω Αξιώτη στη Γερμανία», στο: Αστέριος Αργυρίου, Κωνσταντίνος Α. Δημάδης, Αναστασία Δανάη Λαζαρίδου (επιμ.), *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση, 1453-1981: πρακτικά του Α΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών*, Βερολίνο, 2-4 Οκτωβρίου 1998, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα 1999, σσ. 343-353. Βλ. επίσης Βενετία Αποστολίδου: «Οι Έλληνες εξόριστοι διανοούμενοι στην Ανατολική Γερμανία σε αναζήτηση ταυτότητας», στο Αργυρίου / Δημάδης / Λαζαρίδου, *ό.π.*, σσ. 331-341. Βλ. επίσης Άννα Ματθαίου και Πόπη Πολέμη, *Διαδρομές της Μέλπως Αξιώτη 1947-1955: μαρτυρίες και κείμενα από τα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας*, Αθήνα: Θεμέλιο 1999, ιδιαίτερα σσ. 55-60. Πληροφορίες υπάρχουν ακόμη στο Ελένη Ελεγμίτου, «Χρονολόγιο Μέλπως Αξιώτη», στο: *Διαβάζω*, 311 (12.05.93), σσ. 34-46, και στο: Μαίρη Μικέ (Επιμέλεια - Εισαγωγή - Σημειώσεις), *Γιάννης Ρίτσος-Μέλπω Αξιώτη. Καταραμένα κι ευλογημένα χαρτιά : Σπαράγματα αλληλογραφίας (1960-1966*), Αθήνα: Άγρα 2016.

[2] Το έργο της Ζέγκερς έχει διεθνή απήχηση. Στα ελληνικά κυκλοφορούν πολλά από τα γνωστά της μυθιστορήματα και τις νουβέλες της και μάλιστα σε περισσότερες από μία μεταφράσεις, όπως τα *Τράνζιτ, Ο Έβδομος Σταυρός*, *Η εκδρομή των κοριτσιών που χάθηκαν, Το τέλος,* κ.ά.

[3] Ευχαριστώ θερμά τους υπεύθυνους του αρχείου Akademie der Künste, ιδιαίτερα την κ. Helga Neumann και την κ. Franziska Galek για την πολύτιμη βοήθειά τους.

[4] Ματθαίου/ Πολέμη, *Διαδρομές, ό.π.,* σσ. 43-44 και Νίκη Παπαηλιάκη, «Το ταξίδι του παρισινού διωγμού: η απέλαση της Μέλπως Αξιώτη από τη Γαλλία», στο: *Αρχειοτάξιο* 18, Νοέμβριος 2016, σσ. 159-169.

εκπροσώπησε τη Δημοκρατική Ελλάδα στο εν λόγω συνέδριο,[5] στο οποίο συμμετείχε και η Άννα Ζέγκερς,[6] ως μέλος του γερμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος. Ο Στρατής Τσίρκας, ο οποίος είχε επίσης παρακολουθήσει τις εργασίες του συνεδρίου, χαρακτηρίζει σε επιστολή του στις 27.4.1949 τη συμμετοχή της Αξιώτη ως «θρίαμβο» και αναφέρεται στην τιμητική θέση που της επεφύλαξαν οι διοργανωτές στο δείπνο που δόθηκε αμέσως μετά τη λήξη του συνεδρίου. Για την Αξιώτη, γράφει ο Τσίρκας, είχε προβλεφθεί κεντρική θέση στο τραπέζι των επισήμων στο οποίο κάθονταν μεταξύ άλλων οι Πικάσο, Νερούντα, Αραγκόν, αλλά και η Άννα Ζέγκερς.[7] Όταν ο ανατολικογερμανικός εκδοτικός οίκος *Volk und Welt,* ειδικευμένος στη σύγχρονη σοβιετική και διεθνή αντιφασιστική λογοτεχνία,[8] αποφασίζει το 1949 την έκδοση στα γερμανικά του βιβλίου της Αξιώτη *Ο εικοστός αιώνας*, ζητεί από την Άννα Ζέγκερς να προλογίσει το βιβλίο. Αντί προλόγου, η Ζέγκερς γράφει μια τετρασέλιδη ανοιχτή επιστολή προς την Αξιώτη στην οποία αναφέρεται και στην αρχική τους γνωριμία στο Παρίσι:

> Αγαπητή Μέλπω Αξιώτη! Τον τελευταίο ενάμιση χρόνο συναντηθήκαμε τυχαία κάποιες φορές. Στο συνέδριο για την ειρήνη και σε συναντήσεις συγγραφέων. Σας θυμάμαι σαν μια αδύνατη, σιωπηλή, μελαχρινή γυναίκα, για την οποία πολλοί έλεγαν ότι έχει γράψει ένα ωραίο βιβλίο. Πιθανώς να ανταλλάξαμε και κάποια λόγια, αυθόρμητα, τυχαία, όπως αλλάζει κανείς βιαστικά συνάλλαγμα.[9]

Και πιο κάτω στο ίδιο κείμενο: «Διάβασα πριν από δύο εβδομάδες στο τρένο το βιβλίο σας. Λυπήθηκα, ένιωσα ενοχές, που δεν προσπάθησα να σας γνωρίσω καλύτερα, όταν υπήρχε η ευκαιρία».

Το «ωραίο βιβλίο» στο οποίο αναφέρεται η Ζέγκερς δεν είναι άλλο από το μυθιστόρημα *Ο εικοστός αιώνας* (1946), που είχε ήδη μεταφραστεί στα γαλλικά λαμβάνοντας διθυραμβικές κριτικές και καθιερώνοντας την Αξιώτη στους κύκλους των αριστερών συγγραφέων.[10] Σε γαλλική γλώσσα πρέπει να το διάβασε πρώτα και η Άννα Ζέγκερς. Αντίτυπο της γαλλικής έκδοσης του βιβλίου βρίσκεται, αρκετά φθαρμένο από τη χρήση, άρα πολυδιαβασμένο, στη Βιβλιοθήκη με τα κατάλοιπα της Ζέγκερς στο Μουσείο *Anna Seghers* στο Βερολίνο. Εκεί φυλάσσεται επίσης αντίτυπο και της γερμανικής έκδοσης.[11]

---

[5] Για την παρουσία της Αξιώτη στο συνέδριο, η οποία κρίθηκε απολύτως θετική με ουσιώδεις και καίριες παρεμβάσεις, βλ. Ματθαίου/Πολέμη, *Διαδρομές*, *ό.π.*, σσ. 43 κ.ε. Βλ. επίσης την ομιλία της στο Συνέδριο που μου επεσήμανε η Τιτίκα Δημητρούλια, http://www.cinearchives.org/ recherche-avancee-424-157-0-0_printv.html (λεπτό 31 κ.ε.).

[6] Η Anna Seghers είχε προσχωρήσει στο γερμανικό Κομμουνιστικό Κόμμα (KPD) από το 1928. Το 1950 γίνεται μέλος του προεδρείου του Συμβουλίου για την Παγκόσμια Ειρήνη και θα συμμετάσχει έκτοτε σε πολλά διεθνή συνέδρια σε διάφορες χώρες.

[7] Ματθαίου/Πολέμη, *Διαδρομές*, *ό.π.*, σσ. 45-48: 46.

[8] Πρόκειται για έναν από τους γνωστούς εκδοτικούς οίκους της Α. Γερμανίας ο οποίος ιδρύθηκε το 1947 με θεματικό κέντρο βάρους τη μετάφραση και προώθηση της σοβιετικής λογοτεχνίας, αλλά και της σύγχρονης διεθνούς αντιφασιστικής λογοτεχνίας. Εδώ θα βρει εκδοτική στέγη η Μέλπω Αξιώτη.

[9] Βλ. Anna Seghers, *Aufsätze, Ansprachen, Essays 1927-1953*, Berlin: Aufbau 1984, σσ. 322-325, βλ. επίσης σημ. 14 του παρόντος άρθρου.

[10] Βλ. Ματθαίου/ Πολέμη, *Διαδρομές*, σσ. 33-52, όπου γίνεται λόγος για την πρόσληψη του έργου στη Γαλλία και την παρουσίασή του στον γαλλικό τύπο. Βλ. και Παπαηλιάκη, *ό.π.*, σ.164.

[11] Πρόκειται για το τελευταίο διαμέρισμα της συγγραφέως στο Άντλερσχοφ (Adlershof) του Βερολίνου όπου έζησε από το 1955 έως τον θάνατό της, το 1983. Το μουσείο βρίσκεται υπό την αιγίδα

Στον σχετικό φάκελο του Αρχείου του εκδοτικού οίκου Volk und Welt υπάρχει η θετική έκθεση και η ανεπιφύλακτη πρόταση του συνεργάτη και μεταφραστή του οίκου Kurt Stern για την έκδοση του βιβλίου της Αξιώτη στα γερμανικά, εφόσον φαίνεται ότι, πράγματι, το μυθιστόρημα ανταποκρινόταν στις προϋποθέσεις και στο προφίλ των εκδόσεων.[12] Ο *εικοστός αιώνας* εκδίδεται τελικά στα γερμανικά στις αρχές του 1950 με τον τίτλο *Δάκρυα και μάρμαρα (Tränen und Marmor*) σε μετάφραση Kurt Stern.[13] Ο πρόλογος της Ζέγκερς θα προδημοσιευτεί για την αναγγελία της έκδοσης και την προβολή του βιβλίου στην εφημερίδα *Berliner Zeitung* στις 5.2.1950 σε άρθρο με τίτλο *Μάρτυρας η Ακρόπολη*.[14] Στο εισαγωγικό σημείωμα του άρθρου αναφέρεται:

> Το συγκλονιστικό βιβλίο *Δάκρυα και μάρμαρα* της ελληνίδας συγγραφέως Αξιώτη θα κυκλοφορήσει σύντομα από τον εκδοτικό οίκο Volk und Welt. Ως προδημοσίευση παρουσιάζουμε σήμερα την ανοιχτή επιστολή της Άννας Ζέγκερς προς την ελληνίδα συντρόφισσά της στον κοινό αγώνα, η οποία έχει γραφτεί αντί προλόγου για το βιβλίο και προϊδεάζει τον αναγνώστη για τον σεβασμό με τον οποίο οφείλει να διαβαστεί ένα τέτοιο κείμενο.

Είναι φανερό από τους τίτλους (*μάρμαρα*, *Ακρόπολη*) ότι στη Γερμανία επιχειρείται μια σύνδεση του έργου της Αξιώτη, ως ελληνίδας συγγραφέως, με την αρχαιότητα.[15] Γράφει η Ζέγκερς στον πρόλογό της:

> Ίσως να προσπαθήσει κάποιος που διαβάζει το βιβλίο σας να βρει τη σχέση με την αρχαία κλασική πατρίδα σας. Στον εκδότη σας και φίλο μου θα του άρεσε αυτό. Έτσι θα μπορούσε να πει κανείς ότι το βιβλίο σας έχει στοιχεία σαν αυτά που ενθουσίαζαν και τον Γκαίτε στην αρχαία ελληνική τέχνη. Ακόμη κι όταν εσείς περιγράφετε τα πιο άσχημα, τα πιο φρικαλέα πράγματα, η περιγραφή σας έχει μέτρο, έχει απλότητα και ηρεμία. Έτσι ταιριάζουν όλα,

---

του Ιδρύματος Akademie der Künste. Στον κατάλογο της Βιβλιοθήκης των καταλοίπων της Ζέγκερς τα εν λόγω βιβλία αναφέρονται με τους ακόλουθους ταξινομικούς αριθμούς: NB as 4295 Axioti, Melpo: XXe siècle : roman / trad. du grec par Jean Darlet. - Paris : La Bibliothèque Française, 1949. NB as 4224 και Axioti, Melpo: Tränen und Marmor / mit einem Vorw. von Anna Seghers. - Berlin: Volk u. Welt, 1949.

[12] Σύμφωνα με την έκθεση δεν πρόκειται μόνο για την προσωπική ιστορία της κεντρικής ηρωίδας, αλλά για την ιστορία της ζωής, των αγώνων και των ελπίδων ενός ολόκληρου λαού, του ελληνικού, που είναι συνάμα τραγική και μεγαλειώδης: Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, δικτατορία Μεταξά, ιταλική εισβολή, γερμανική εισβολή, γερμανική κατοχή, αγώνες που κόστισαν αμέτρητα θύματα της Αντίστασης αφήνοντας ως παρακαταθήκη την ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον. Ένα βιβλίο, καταλήγει η έκθεση, που πρέπει να μεταφραστεί στα γερμανικά (Akademie der Künste, Αρχείο *Verlagsarchiv Volk und Welt*, φάκελος VuW 3935).

[13] Ο Kurt Stern ήταν συγγραφέας, μεταφραστής και –συχνά σε συνεργασία με τη γυναίκα του Jeanne– σεναριογράφος. Συνδέθηκε φιλικά με την Αξιώτη. Στο Αρχείο Αξιώτη, Τομέας ΜΝΕΣ του ΑΠΘ, σώζεται η αλληλογραφία μεταξύ της Αξιώτη και του ζεύγους Stern, μέσω της οποίας αποδεικνύεται η στενή επαφή τους. Το ζεύγος Stern έχει στενές φιλικές σχέσεις και με την Άννα Ζέγκερς. Όπως φαίνεται (βλ. σημ. 31 του παρόντος άρθρου), οι Ζέγκερς, Stern και Αξιώτη συναντιούνται συχνά όλοι μαζί.

[14] Die Akropolis ist Zeuge, στο: *Berliner Zeitung* v. 5.2.1950, σ. 4.

[15] Να σημειώσουμε ότι και για το επόμενο βιβλίο της Αξιώτη, που θα εκδοθεί στα γερμανικά στη ΛΔΓ, το *Σύντροφοι καλημέρα,* θα προκριθεί ο τίτλος *Στη σκιά της Ακρόπολης* (Im Schatten der Akropolis), ενώ η ανθολογία ελληνικού διηγήματος, που θα εκδώσει αργότερα η Αξιώτη σε συνεργασία με τον Δημήτρη Χατζή (1960) φέρει τον τίτλο *Η Αντιγόνη ζει (Antigone lebt)*.

η γυναίκα που γνώρισα φευγαλέα, η πολιτισμική κληρονομιά της και το βιβλίο της.

Μέτρο, απλότητα, ηρεμία, είναι οι όροι με τους οποίους ο Γιόχαν Γιοάχιμ Βίνκελμαν χαρακτήριζε την αρχαία ελληνική τέχνη καθορίζοντας εν πολλοίς την πρόσληψη του ελληνικού ιδεώδους στον γερμανικό κλασικισμό. Παραξενεύει λοιπόν η σύνδεσή τους εκ μέρους της Ζέγκερς με ένα σύγχρονο κείμενο γυναικείας γραφής και γυναικείας πολιτικής στράτευσης. Πρέπει, ωστόσο, να τονίσουμε ότι η αρχαιότητα θα παραμείνει και στην ΛΔΓ μια σημαντική εποχή αναφοράς τόσο για τη γενικότερη θεώρηση της λογοτεχνίας όσο και για τη δημιουργία μιας σύγχρονης σοσιαλιστικής λογοτεχνίας.[16] Εξάλλου, με αναφορές στην αρχαιότητα είχε γίνει η παρουσίαση του βιβλίου της Αξιώτη και στη Γαλλία.[17]

Όταν λοιπόν φθάνει η Μέλπω Αξιώτη στην Α. Γερμανία τον Σεπτέμβρη του 1950, αρχικά στη Δρέσδη και μετά στο Βερολίνο, κυκλοφορεί ήδη ένα βιβλίο της στα γερμανικά, το οποίο μάλιστα έχει προβληθεί αρκετά στον τύπο, λόγω και του προλόγου της Άννας Ζέγκερς. Ο εκδοτικός οίκος Volk und Welt θα δώσει τον Νοέμβριο του 1950 (20.11.1950)[18], με αφορμή την έκδοση του βιβλίου και την εγκατάσταση της Αξιώτη στη Γερμανία, δεξίωση προς τιμήν της, στο πλαίσιο της οποίας η συγγραφέας είχε την ευκαιρία να μιλήσει για το έργο της, κυρίως για τους αγώνες του ελληνικού λαού για την ελευθερία. Στο τέλος της ίδιας χρονιάς, την 1η Δεκεμβρίου του 1950, δημοσιεύεται στην εφημερίδα *Berliner Zeitung* άρθρο με τίτλο «Η Αξιώτη θα μείνει κοντά μας» και υπότιτλο «Η Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας-καταφύγιο για τους διωγμένους».[19] Το άρθρο καταλήγει: «είμαστε υπερήφανοι που η Δημοκρατία μας είναι σε θέση να προσφέρει καταφύγιο για τους διωγμένους από τις χώρες τους, τους δεχόμαστε με θερμή εγκαρδιότητα και σεβασμό».

Πράγματι, η προσέλκυση κομμουνιστών συγγραφέων από άλλες χώρες αποτελούσε στοιχείο της πολιτιστικής πολιτικής της ΛΔΓ,[20] έτσι προσφέρθηκαν και στην Αξιώτη αρκετές ευκολίες για την εγκατάσταση και την ένταξή της. Η Ζέγκερς

---

[16] Για το θέμα βλ. ενδεικτικά Volker Riedel, "Wandlungen des Antikebildes in der Literatur der DDR", στο: *International Journal of the Classical Tradition,* τευχ. 1 (2) (Fall, 1994), σσ. 105-116˙ Volker Riedel, *Antikerezeption in der Literatur der Deutschen Demokratischen Republik*, Berlin: Akademie der Künste der DDR 1984 και Liselot Huchthausen, "Zur Antikerezeption in der DDR-Literatur¨", στο: *Philologus, Zeitschrift für antike Literatur und ihre Rezeption* / A Journal for Ancient Literature and its Reception, 131, τ. 1-2, σσ. 124–131, ISSN (Online) 2196-7008, ISSN (Print) 0031-7985, DOI: https://doi.org/10.1524/phil.1987.131.12.124

[17] Βλ. π.χ. το σχετικό κείμενο του Αραγκόν αλλά και άλλες κριτικές για το βιβλίο, στο: Ματθαίου/Πολέμη, *Διαδρομές, ό.π.*, σσ. 40 κ.ε. Γράφει σχετικά η Αξιώτη στις 24.3.1949: «Θυμήθηκαν τον Όμηρο και τον Δημοσθένη, μα αφού αυτό τους αρέσει, δε μας πειράζει», βλ. Ματθαίου/Πολέμη, *Διαδρομές, ό.π.*, σ. 38. Εξάλλου και η ίδια η Αξιώτη θα χρησιμοποιήσει στην πρώτη διάλεξη που θα δώσει στη Γαλλία με τίτλο «Η Ελλάδα λίκνο της τραγωδίας» (Ματθαίου/Πολέμη, *Διαδρομές, ό.π.*, σ. 29) τη στρατηγική της αναφοράς στην αρχαιότητα για να μεταφέρει, ωστόσο, σταδιακά το ενδιαφέρον των ακροατών από το παρελθόν στη σύγχρονη κατάσταση.

[18] Η πρόσκληση για την εκδήλωση υπάρχει στο Αρχείο Αξιώτη, Τομέας ΜΝΕΣ ΑΠΘ ΙΙΙ, Προσωπικά, φ. 1.6.

[19] Ο πρωτότυπος τίτλος του άρθρου είναι: "Melpo Axioti bleibt bei uns. Die Deutsche Demokratische Republik - eine Zuflucht für die Verfolgten".

[20] Για την πολιτική της ΛΔΓ, βλ. Andreas Degen, Margrid Bircken (επιμ.), *Reizland DDR*, *ό.π.*, και Marco Hillemann, Miltos Pechlivanos (επιμ.), *Deutsch-griechische Beziehungen im ostdeutschen Staatssozialismus (1949-1989): Politische Migration, Realpolitik und interkulturelle Begegnung*, Berlin: Edition Romiosini 2017 (Gemok, Freie Universität Berlin).

φαίνεται ότι είχε δείξει προσωπικό ενδιαφέρον για την καλή εγκατάσταση της Αξιώτη στην Α. Γερμανία. Υπάρχει επιστολή του ίδιου του προέδρου της ΛΔΓ, Wilhelm Pieck, προς την Ζέγκερς στις 14.2.51,[21] στην οποία διαβεβαιώνει τη συγγραφέα ότι η συντρόφισσα Αξιώτη είναι ευχαριστημένη από την εγκατάστασή της στο Βερολίνο, έχοντας ένα δωμάτιο στο σπίτι του μεταφραστή Πέτερσον, συνεργάτη του εκδοτικού οίκου Volk und Welt.[22] Εκεί μπορούσε να έχει και τη φροντίδα μιας επιστάτριας που ζούσε στο ίδιο κτίριο. Η ελληνίδα συγγραφέας, σύμφωνα με την επιστολή, δεν επιθυμούσε να μείνει σε ένα διαμέρισμα μόνη της, μιας και δεν ήξερε γερμανικά και αντιμετώπιζε προβλήματα υγείας. Προτιμούσε λοιπόν να μένει ως υπενοικιάστρια σε οικογένεια. Κι εμείς, καταλήγει η επιστολή του προέδρου, λαμβάνουμε πάντα υπόψη μας και εκπληρώνουμε τέτοιες επιθυμίες.[23]

Μπορούμε να φανταστούμε ότι η επαφή μεταξύ των δύο συγγραφέων ατονεί στο διάστημα 1952-1957, κατά το οποίο η Αξιώτη δεν διέμενε στην Ανατολική Γερμανία. Περιπλανήθηκε, όπως είναι γνωστό,[24] «στους φιλικούς τόπους των λαϊκών δημοκρατιών»,[25] στις πρωτεύουσες δηλαδή του ανατολικού μπλοκ: Βαρσοβία, Σόφια, επιστροφή στη Βαρσοβία, και μετά πάλι στο Ανατολικό Βερολίνο. Από το 1957 εγκαθίσταται πλέον μόνιμα στο Α. Βερολίνο, όπου θα παραμείνει ως τον επαναπατρισμό της, το 1964. Από το χειμερινό εξάμηνο 1958/59, έχει θέση στο Πανεπιστήμιο Humboldt του Βερολίνου ως επισκέπτρια λέκτορας της ελληνικής λογοτεχνίας και γλώσσας,[26] την οποία θα διατηρήσει ως την επιστροφή της στην Ελλάδα. Την περίοδο αυτή, που είναι αρκετά δημιουργική για την Αξιώτη (μεταφράζει, γράφει, εκδίδει βιβλία)[27], πρέπει να ενδυναμώθηκε η επαφή της με την Άννα Ζέγκερς. Στη Βιβλιοθήκη της Ζέγκερς υπάρχει αντίτυπο της ποιητικής σύν-

[21] Η επιστολή φυλάσσεται στο αρχείο *Anna Seghers,* Akademie der Künste, φάκελος 3251.

[22] Προφανώς εννοείται ο Bruno Peterson (1900-1966), ο οποίος κατά το διάστημα 1950-1954 είχε διατελέσει διευθυντής του εκδοτικού οίκου Volk und Welt.

[23] Στο ξενοδοχείο Johannishof, για το οποίο γίνεται συχνά λόγος στη σχετική με την παραμονή της Αξιώτη στη Γερμανία έρευνα, θα διαμείνει η συγγραφέας στο διάστημα της δεύτερης εγκατάστασής της στο Α. Βερολίνο, 1957-1964, βλ. π.χ. την αλληλογραφία Ρίτσου - Αξιώτη, *Καταραμένα κι ευλογημένα χαρτιά*, *ό.π.*, όπου οι επιστολές του Ρίτσου αυτής της περιόδου αποστέλλονται στο ξενοδοχείο αυτό.

[24] Βλ. κυρίως Ματθαίου/ Πολέμη, *Διαδρομές*, *ό.π.*, και Ελένη Ελεγμίτου, «Χρονολόγιο Μέλπως Αξιώτη», *ό.π.*

[25] Πρόκειται για έκφραση της Αξιώτη, βλ. «Μια καταγραφή στην περιοχή της λογοτεχνίας», στο: Μέλπω Αξιώτη, *Μια καταγραφή στην περιοχή της λογοτεχνίας και άλλα κείμενα*: Άπαντα, τ. 6, Αθήνα: Κέδρος 1983 (επιμέλεια: Μάρω Δούκα, Βασίλης Λαμπρόπουλος), σσ. 59 και 202.

[26] Για τη θέση αυτή, η οποία εντάχθηκε στο Τμήμα Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας (*Institut für griechisch-römische Altertumskunde)* του Πανεπιστημίου Humboldt, φρόντισε ο ελληνιστής καθηγητής Johannes Irmscher, ο οποίος ήταν διευθυντής του Τμήματος αυτού από το 1955. Για τη δραστηριοποίηση του Irmscher και τις ενέργειές του ως μέρος μιας επιστημονικής-πανεπιστημιακής πολιτικής, βλ. Miltos Pechlivanos, "Zum historischen Gedächtnis der Geisteswissenschaften. Die deutsche Neogräzistik und die Okkupation Griechenlands", στο: Chryssoula Kampas und Marilisa Mitsou (επιμ.), Die *Okkupation Griechenlands im Zweiten Weltkrieg. Griechische und deutsche Erinnerungskultur*, Köln: Böhlau 2015, σσ. 353-372, ιδιαίτερα 354 κ.ε. Για μια σύντομη ιστορία των νεοελληνικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο Humboldt με αναφορά στην προσφορά της Αξιώτη, βλ. Andre Binte, "Die Situation der Neogräzistik an der Humboldt Universität zu Berlin", στο: *Sitzungsberichte der Leibniz-Sozietät* 18 (1997) 3, σσ. 35-40: 39.

[27] Βλ. σχετικά και το Επίμετρο της Μαρίας Κακαβούλια, στο: Μέλπω Αξιώτη, *Η Κάδμω*, Αθήνα, Κέδρος 2015, σσ. 95-190, ιδιαίτερα 179 κ.ε.

θεσης της Αξιώτη *Κοντραμπάντο,* που εκδόθηκε στα γερμανικά με τον τίτλο Konterbande[28] το 1961, με προσωπική ιδιόχειρη αφιέρωση εκ μέρους της Αξιώτη, στην οποία γράφει: «Στην Άννα Ζέγκερς, με όλη μου την αγάπη, Μέλπω Αξιώτη, Οκτώβρης 1961».[29] Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι οι δύο γυναίκες συνέχισαν να έχουν επαφές και μετά την έκδοση του μυθιστορήματος, *Ο εικοστός αιώνας* στα 1949/50 και τη συγγραφή του προλόγου από τη Ζέγκερς. Αυτό επιβεβαιώνεται και από ένα επιπλέον περιστατικό που προκύπτει από επιστολές, συγκεκριμένα μέσα από την αλληλογραφία της Ζέγκερς με τον ιάπωνα καθηγητή γερμανικής φιλολογίας και μεταφραστή του έργου της στα ιαπωνικά, Tadamichi Doke.[30] Σε επιστολή της στις 7 Μαρτίου 1964, η Ζέγκερς ενημερώνει τον Tadamichi Doke ότι η Αξιώτη, την οποία είχε και εκείνος γνωρίσει κατά την επίσκεψή του στη Γερμανία το φθινόπωρο του 1961, έχει εκδώσει έναν πολύ ωραίο τόμο με νεοελληνικά διηγήματα και θα ήθελε να του τον στείλει. Προφανώς αναφέρεται στην Ανθολογία *Η Αντιγόνη ζει* (Antigone lebt), που είχαν εκδώσει ο Δημήτρης Χατζής και η Αξιώτη το 1960 στα γερμανικά, η οποία επανεκδόθηκε το 1961. Η γνωριμία του Doke με την Αξιώτη –όπως μαθαίνουμε από τις επιστολές– είχε γίνει σε μια βραδιά που είχε οργανώσει η Ζέγκερς με στενό κύκλο φίλων στο σπίτι της προς τιμήν του ιάπωνα γερμανιστή. Από το γεγονός αυτό προκύπτουν δύο πράγματα. Το πρώτο είναι ότι οι δυο γυναίκες συγγραφείς διατηρούσαν φιλικές σχέσεις, μιας και φαίνεται πως η Αξιώτη ανήκει στους επιλεγμένους φίλους που η Ζέγκερς καλεί στο σπίτι της στο Άντλερσχοφ[31] και δεύτερον, ότι η γερμανίδα συγγραφέας ενδιαφέρεται για την προώθηση του έργου της ελληνίδας φίλης της και εκτός του γερμανόφωνου χώρου. Η Ζέγκερς θα στείλει πράγματι αντίτυπο της ανθολογίας στον ιάπωνα μεταφραστή.[32] Αυτός απαντά με ζωηρό ενδιαφέρον ότι η ελληνική ανθολογία τον αφορά και αναζητεί τρόπους έκδοσής της στην Ιαπωνία. Παράλληλα στέλνει χαιρετισμούς στην Αξιώτη μέσω Ζέγκερς. Στο αρχείο του εκδοτικού οίκου Volk und Welt φυλάσσεται επιστολή του ιάπωνα καθηγητή (της 26.5.1965), στην οποία ζητεί, πράγματι, να αγοράσει τα δικαιώματα για την έκδοση της ανθολογίας (ή μέρους της) στα ιαπωνικά και παρακαλεί τον εκδοτικό οίκο να κοινοποιήσει την επιστολή του στους δυο επιμελητές, την Αξιώτη και τον Χατζή. Είχει βρει μάλιστα εκδοτικό οίκο, ο οποίος θα ενέτασσε το εν λόγω έργο στη σειρά του *Παγκόσμια Επαναστατική Λογοτεχνία.*[33] Την ίδια μέρα (26.5.1965) γράφει περίπου τα ίδια και στην Ζέγκερς. Στις 16 Ιουνίου 1965 η Ζέγκερς του απαντά ότι η Αξιώτη έχει πλέον επιστρέψει στην πατρίδα της. Η ίδια η γερμανίδα συγγραφέας φαίνεται ανήσυχη, θεωρώντας το εγχείρημα αυτό, την επιστροφή δηλαδή της Αξιώτη στην Ελλάδα σε

---

[28] Ευχαριστώ θερμά την κ. Anja Jungfer του Μουσείου *Anna Seghers* για τη σημαντικότατη βοήθειά της στην εύρεση του μικρού αυτού βιβλίου κατά την επίσκεψή μου τον Αύγουστο του 2019, η οποία συνέπεσε με μια περίοδο εργασιών συντήρησης των βιβλίων της Βιβλιοθήκης. Στον κατάλογο της Βιβλιοθήκης το βιβλίο καταγράφεται με την ένδειξη : NB as 824 Axioti, Melpo: Konterbande : eine Dichtung / dt. von Paul Wiens. - 1. Aufl. - Berlin : Volk u. Welt, 1961. - 25 S. - (Antwortet uns! ; Gedichte ; 27). Mit Widmung.

[29] Η αφιέρωση είναι στα γαλλικά: "À Anna Seghers avec toute mon affection, Melpo Axioti, Octobre 1961".

[30] Akademie der Künste, αρχείο *Anna Seghers,* φάκελος 2052.

[31] Την ίδια βραδιά είναι καλεσμένοι και το ζεύγος Kurt και Jeanne Stern, στενοί φίλοι της Ζέγκερς και της Αξιώτη. Ο Kurt Stern είναι, όπως αναφέρθηκε πιο πριν, ο μεταφραστής του βιβλίου της Αξιώτη *Ο εικοστός αιώνας* στα γερμανικά, βλ. και σημ. 13 και 12 του παρόντος άρθρου.

[32] Προφανώς η Ζέγκερς του αποστέλλει το δικό της αντίτυπο, είναι το μόνο από τα βιβλία της Αξιώτη, που είχαν κυκλοφορήσει στα γερμανικά και δεν βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη της με τα κατάλοιπα.

[33] Akademie der Künste, αρχείο *Verlagsarchiv Volk und Welt*, φάκελος VuW 2876.

μια πολιτικά ταραγμένη εποχή, ριψοκίνδυνο. Το δικαιολογεί, ωστόσο, λόγω της μεγάλης νοσταλγίας που γνώριζε ότι έτρεφε η ελληνίδα φίλη της για την πατρίδα της. Παρακαλεί μάλιστα τον Ιάπωνα καθηγητή να μην προβάλει ιδιαίτερα στην ενδεχόμενη έκδοση το όνομα της Αξιώτη, από φόβο μήπως το γεγονός την βλάψει στις νέες συνθήκες. Εκείνος απαντά ότι θα γίνονταν όλα με διακριτικότητα και παρακαλεί την Ζέγκερς να εξηγήσει την κατάσταση στην Αξιώτη. Δεν γνωρίζω, αν τελικώς η έκδοση πραγματοποιήθηκε˙ στον φάκελο με την αλληλογραφία Ζέγκερς-Tadamichi Doke, δεν υπάρχει κάποια σχετική επιστολή, αλλά το ερευνώ ήδη περαιτέρω. Ο διευθυντής, πάντως, του εκδοτικού οίκου Volk und Welt συναινεί στην έκδοση, υπό την προϋπόθεση ότι θα γινόταν μια πιστή μετάφραση από τα γερμανικά, μιας και ο γερμανικός εκδοτικός οίκος κατείχε μόνο τα δικαιώματα της μετάφρασης. Ενημερώνει συνάμα ότι οι δύο επιμελητές, Χατζής και Αξιώτη, δεν διαμένουν πλέον στη ΛΔΓ και προτείνει, σε περίπτωση που το έργο προχωρούσε, να κρατηθούν αποταμιευμένες οι αμοιβές τους στην Ιαπωνία μέχρι νεότερης ειδοποίησης.[34]

Η αλληλογραφία μεταξύ των δύο γυναικών συγγραφέων συνεχίζεται και μετά τον επαναπατρισμό της Αξιώτη, γεγονός που φωτίζει περαιτέρω τη μεταξύ τους φιλική σχέση. Ήδη τον Δεκέμβριο του 1964 που η Αξιώτη έρχεται στην Ελλάδα για πρώτη φορά μετά από 18 χρόνια απουσίας με άδεια (χωρίς να γνωρίζει ακόμη τότε, αν η άδεια αυτή θα ήταν προσωρινή ή μόνιμη) στέλνει από την Αθήνα στις 29.12.1964 μια κάρτα στην Ζέγκερς, στην οποία απεικονίζεται η Κέρκυρα, με ευχές για τη νέα χρονιά, διαβεβαιώνοντάς την ότι δεν ξεχνά τους καλούς της φίλους στα ξένα. Στις 7 Ιουνίου του 1965, δημοσιεύεται το ΦΕΚ με την απόφαση του τότε υπουργού εσωτερικών Ηλία Τσιριμώκου, σύμφωνα με την οποία αναιρείτο η αποστέρηση ιθαγένειας σε 28 επαναπατρισμένους. Μέσα στον κατάλογο είναι και το όνομα της Αξιώτη. Αμέσως μετά, στις 21.6.65, η Αξιώτη σπεύδει να στείλει στην Ζέγκερς μια κάρτα, πάλι από την Αθήνα (αυτή τη φορά στην κάρτα απεικονίζεται η Ρόδος), στην οποία της ανακοινώσει με μεγάλη χαρά ότι τακτοποιήθηκε το ζήτημα της παραμονής και των χαρτιών της και πλέον θα μπορεί να ζει στη Ελλάδα, αλλά και να επισκέπτεται φίλους στο εξωτερικό.[35] Είναι σαφές ότι το 1965 η Αξιώτη επιθυμεί ακόμη να κρατήσει τις επαφές και τις φιλίες της, σαν αυτή με την Ζέγκερς, στην Α. Γερμανία. Η επιλογή των καρτών με εικόνες από ελληνικά νησιά αποκαλύπτει και τη λαχτάρα της να δείξει στην Ζέγκερς πόσο όμορφη είναι η πατρίδα της. Στη δεύτερη από αυτές επισημαίνει ότι η θάλασσα έχει ακριβώς το ίδιο μπλε χρώμα όπως και στην κάρτα, ενώ στην πρώτη γράφει ότι η πατρίδα της είναι όμορφη. Παράλληλα στέλνει φιλιά και στον σύζυγο της Ζέγκερς, γεγονός που επίσης επιβεβαιώνει μια στενότερη φιλική σχέση.

Το 1972, ένα χρόνο πριν από τον θάνατο της Αξιώτη, η αλληλογραφία μεταξύ των δύο συγγραφέων πυκνώνει.[36] Οι επιστολές που ανταλλάσσονται συνιστούν

[34] Επιστολή του εκδοτικού οίκου στον Tadamichi Doke της 11.6.51, στο: Akademie der Künste, αρχείο *Verlagsarchiv Volk und Welt*, φάκελος VuW 2876.

[35] Στις κάρτες αυτές η Αξιώτη γράφει στα γαλλικά. Ευχαριστώ τη συνάδελφο Τιτίκα Δημητρούλια για τη βοήθειά της στη μετάφραση. Την ευχαριστώ επίσης θερμά για τις εποικοδομητικές συζητήσεις μας πάνω στο έργο και τις περιπλανήσεις της Αξιώτη. Οι κάρτες της Αξιώτη προς την Ζέγκερς βρίσκονται στο Akademie der Künste, αρχείο *Anna Seghers,* φάκελος 715.

[36] Η μόνη αναφορά στις επιστολές αυτές στην έως τώρα έρευνα είχε γίνει στο άρθρο της Annelise Malina (βλ. σημ. 2 του παρόντος δημοσιεύματος), στο οποίο η συγγραφέας αναφέρει ότι γνώριζε για την αλληλογραφία Ζέγκερς-Αξιώτη, η οποία τότε ήταν ακόμη στην κατοχή της κόρης της Άννας Ζέγκερς, και εξέφραζε την επιθυμία να της επιτρεπόταν κάποια στιγμή η μελέτη τους, βλ. Annelise

ένα σημαντικό τεκμήριο για τη μεταξύ τους σχέση, ενώ συνάμα φωτίζουν τα τελευταία χρόνια της ζωής της Αξιώτη, επιβεβαιώνοντας τη δυσχερή οικονομική κατάσταση –πέραν των προβλημάτων υγείας– στην οποία είχε περιέλθει η ελληνίδα συγγραφέας.[37] Η Αξιώτη ζητεί τη συνδρομή της γερμανίδας φίλης Άννα Ζέγκερς για να αποδεσμευτούν και να μεταφερθούν σε ελληνική τράπεζα οι οικονομίες που είχε αποταμιεύσει σε γερμανικό ταμιευτήριο από την αμοιβή της ως λέκτορα της ελληνικής γλώσσας στο Πανεπιστήμιο Humboldt του Βερολίνου, αλλά και από την εκδοτική της δραστηριότητα στη ΛΔΓ, τονίζοντας ότι αντιμετωπίζει τεράστιο οικονομικό πρόβλημα στην πατρίδα της. Η πρώτη επιστολή αποστέλλεται στις 21.4.1972, είναι γραμμένη στα γερμανικά και σε γραφομηχανή, ενώ η υπογραφή είναι ιδιόχειρη. Προφανώς η Αξιώτη την έγραψε στα ελληνικά και την έδωσε προς μετάφραση, μιας και η ίδια δεν έμαθε ποτέ γερμανικά –τουλάχιστον όχι στο επίπεδο που είναι γραμμένη αυτή η επιστολή– παρά την πολυετή παραμονή της στη Γερμανία.[38] Η γλώσσα επικοινωνίας της ήταν κατά κύριο λόγο τα γαλλικά. Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι η Αξιώτη, παρόλο που είχε αρκετούς γνωστούς στη ΛΔΓ, αποτάθηκε τελικά για βοήθεια στην Άννα Ζέγκερς. Ένιωθε άραγε μεγαλύτερη οικειότητα, ή πίστευε ότι η Ζέγκερς ως γνωστή και καταξιωμένη συγγραφέας και πρόεδρος της Εταιρείας συγγραφέων της ΛΔΓ,[39] θα είχε μεγαλύτερη επιρροή; Στην επιστολή πάντως δεν απευθύνεται προς την Ζέγκερς με την ιδιότητά της, την αποκαλεί «Αγαπητή φίλη» και η Ζέγκερς απαντά προσφωνώντας την «Αγαπητή φίλη Μέλπω».

Εντυπωσιάζει η προθυμία της Ζέγκερς να βοηθήσει. Απαντάει αμέσως στις 8 Μαΐου 1972 ότι θα φροντίσει το ζήτημα και αποδύεται, πράγματι, σε έναν γραφειοκρατικό αγώνα στη ΛΔΓ για να βρεθεί λύση. Παράλληλα, ενημερώνει την Αξιώτη με διακριτικό τρόπο, ότι θα λάβει ένα μικρό ποσό πιο μπροστά από την πολύ καλή προσωπική της φίλη, Lore Wolf,[40] που ζούσε στη Φρανκφούρτη, στην Ομοσπονδιακή Γερμανία, ώστε να μπορούσε στοιχειωδώς να κινηθεί έως ότου να διευθετείτο το ζήτημα. Στις 17 Μαΐου 1972 απαντά η Αξιώτη στην επιστολή της Ζέγκερς. Την ευχαριστεί ευγενικά και την ενημερώνει ότι φεύγει για τις διακοπές της στη Μύκονο, το νησί της καταγωγής της. Προτείνει, λοιπόν, για τη συνέχεια της

Malina, Η συγγραφεύς Μέλπω Αξιώτη στη Γερμανία, *ό.π.*, σ. 345. Οι επιστολές αυτές βρίσκονται σήμερα στο Akademie der Künste, αρχείο *Anna Seghers,* φάκελος 715.

[37] Από τις επιστολές που έστελνε η Αξιώτη στην εκδότριά της του Κέδρου Νανά Καλλιανέση την ίδια περίοδο (1971 και 1972), γνωρίζουμε ότι η οικονομική της κατάσταση ήταν όντως τραγική, βλ. Παναγιώτης Κουσαθανάς (επιμ.), «Τα μυκονιάτικα γράμματα της Μέλπως», στο: *Γράμματα στη Μέλπω από τον αδελφό της Πανάγο Αξιώτη,* Μύκονος, έκδοση της εφημερίδας *Η Μυκονιάτικη*, 1997. Η αλληλογραφία της Αξιώτη με την Ζέγκερς έρχεται να επιβεβαιώσει και να ενισχύσει αυτά τα δεδομένα.

[38] Για τη σχέση μητρικής γλώσσας και έκφρασης στον τόπο της εξορίας, βλ. Τιτίκα Δημητρούλια, «Για το République-Bastille και τη μετάφρασή του. Η γλώσσα ως τόπος εξορίας σε ένα 'κρυφό' κείμενο», στο: Μέλπω Αξιώτη, Ρεπυμπλίκ - Βαστίλλη [REPUBLIQUE - BASTILLE, Εισαγωγή - Επιμέλεια: Μαίρη Μικέ, Μετάφραση - Επίμετρο: Τιτίκα Δημητρούλια, Αθήνα: Άγρα 2014.

[39] Η Άννα Ζέγκερς έγινε το 1952 πρόεδρος του Σωματείου Εταιρείας συγγραφέων της ΛΔΓ (Schriftstellerverband der DDR) και παρέμεινε ως το 1978. Το 1978 ανακηρύχθηκε επίτιμη πρόεδρος.

[40] Η Lore Wolf (1900-1996), στενή φίλη της Ζέγκερς, ήταν μέλος του παράνομου γερμανικού κομμουνιστικού κόμματος και είχε αναπτύξει έντονη αντιφασιστική δράση. Η αλληλογραφία Ζέγκερς-Wolf είναι πυκνή και φυλάσσεται σε 4 μεγάλους φακέλους στο Akademie der Künste.

αλληλογραφίας τους τη διεύθυνση της φίλης και εκδότριάς της Νανάς Καλλιανέση, Πανεπιστημίου 44.[41] Η Ζέγκερς είχε ζητήσει πράγματι από τη Lore Wolf, σε επιστολή της ήδη στις 9 Μαΐου 1972, να αποστείλει ιδιωτικά και με δική της χρέωση (της Ζέγκερς), έως ότου βρισκόταν λύση, ένα αρχικό ποσόν 300 μάρκων στην Αξιώτη: «Αν έχεις την καλοσύνη γράψε της με όλη τη διακριτικότητα που απαιτεί η περίσταση να σου πει τι ακριβώς χρειάζεται και να σου επιβεβαιώσει ότι έλαβε το γράμμα σου, τόνισέ της ότι είσαι φίλη της Άννας», γράφει η Ζέγκερς. Στην ίδια επιστολή χαρακτηρίζει την υπόθεση «εξόχως σημαντική» και τονίζει ότι δεν θα τσιγκουνευτεί ούτε χρόνο ούτε επιστολές, προκειμένου να βρεθεί λύση. Στις 17.5.72 απαντά η Lore Wolf ότι έστειλε ήδη τα χρήματα, μαζί με επιστολή στην Αξιώτη, στην οποία τη διαβεβαίωνε να μη διστάσει να αποταθεί σε εκείνη για οτιδήποτε χρειαζόταν. Στην επιστολή της, στις 29.5.1972 προς τη Lore Wolf, υπάρχει ένας αδιόρατος τόνος δυσαρέσκειας εκ μέρους της Ζέγκερς. Αναρωτιέται τι νόημα έχει το αίτημα της Αξιώτη, εφόσον φαίνεται ότι προέρχεται από μάλλον ευκατάστατη οικογένεια και έχει πλούσιους συγγενείς. Βέβαια αυτό, όπως αποδεικνύεται από τη συνέχεια, είναι μόνο μια εκμυστήρευση προς μια φίλη σε μια στιγμή κούρασης μαζί με τη συνειδητοποίηση ότι την περίμενε πολλή και δύσκολη δουλειά για την επίλυση του ζητήματος. Η αιχμή αυτή επίσης δείχνει πόσο άγνωστες ήταν οι συνθήκες στους ξένους συγγραφείς και διανοούμενους όσον αφορά την κατάσταση των ελλήνων εξορίστων συγγραφέων που επιστρέφουν στη χώρα τους. Η Ζέγκερς επανέρχεται αμέσως στην ίδια επιστολή, ευχαριστώντας θερμά τη Lore Wolf για τις ενέργειές της προς τη Μέλπω επισημαίνοντας ότι η ελληνίδα φίλη χάρηκε πολύ με αυτές.[42]

Η Ζέγκερς αρχίζει πλέον να ασχολείται συστηματικά με το ζήτημα. Στην επιστολή της προς την Αξιώτη την 1.6.1972, έχοντας ήδη μιλήσει με τον διευθυντή του Ταμιευτηρίου, την ενημερώνει ότι για οποιαδήποτε ενέργεια, θα χρειαζόταν το ίδιο το βιβλιάριό της και μια επίσημη εξουσιοδότηση, μιας και με το απλό σημείωμα που είχε στα χέρια της εκ μέρους της δεν μπορούσε να ξεκινήσει τίποτα. Παράλληλα, εκφράζει στην Αξιώτη τους φόβους της ότι ενδεχομένως οι προσπάθειες που θα καταβάλλονταν να μην κατέληγαν στο επιθυμητό αποτέλεσμα και της προτείνει και έναν άλλο δρόμο εξασφάλισης πόρων: την ενθαρρύνει, αν είχε κάποιο νέο λογοτεχνικό βιβλίο έτοιμο, να της το στείλει και προσφέρεται να μεσολαβήσει η ίδια για την άμεση έκδοσή του στη Γερμανία, γεγονός που θα απέφερε οικονομικό όφελος στην ελληνίδα συγγραφέα.[43] Το 1972 η Ζέγκερς ήταν ήδη 72 ετών και με πολλές υποχρεώσεις. Έχει ιδιαίτερη σημασία, επομένως, το γεγονός ότι δεν εφείσθη χρόνου, επιστολών και χρημάτων προκειμένου να βοηθήσει.

[41] Επιβεβαιώνεται και μέσα από αυτά τα δεδομένα η στήριξη που είχε η Αξιώτη από την εκδότριά της του Κέδρου, Νανά Καλλιανέση, καθώς και η εμπιστοσύνη της Αξιώτη προς την Καλλιανέση.

[42] Να αναφέρουμε επίσης ότι η Ζέγκερς δεν γνωρίζει λεπτομέρειες σαν αυτές που εμπιστεύεται η Αξιώτη στα γράμματά της στη Νανά Καλλιανέση, π.χ. ότι την θλίβει το γεγονός να αναγκάζεται να ζει «από χαρίσματα», ή «να διακονεύει» και ότι παιδεύτηκε να βρει «ένα καμαράκι να κουρνιάσει», βλ. Κουσαθανάς, *ό.π.*, σ. 131. Στη Ζέγκερς μιλάει η Αξιώτη για το τεράστιο οικονομικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει, χωρίς να υπεισέρχεται σε λεπτομέρειες. Για την περίοδο αυτή της ζωής της Αξιώτη που συμπίπτει με την περίοδο της συγγραφής του μυθιστορήματος *Η Κάδμω*, βλ. το Επίμετρο της Μαρίας Κακαβούλια, *ό.π.*, ιδιαίτερα σσ. 186-190.

[43] Η Αξιώτη δεν απάντησε σε αυτή την πρόταση, παρότι είχε έτοιμο το βιβλίο της *Η Κάδμω*, που εκδόθηκε τον Ιούνιο του 1972 από τις Εκδόσεις Κέδρος, βλ. και Μαρία Κακαβούλια, Επίμετρο, *ό.π.*, σ. 189.

Εξάλλου με την Αξιώτη τη συνδέει πέρα από το ό,τι είναι και οι δυο αριστερές γυναίκες συγγραφείς, η κοινή μοίρα του διωγμού και της εξορίας.[44]

Στις 6 Ιουνίου 1972, η Άννα Ζέγκερς γράφει μια μακροσκελή και πολύ ευγενική επιστολή στον Πρύτανη του Πανεπιστημίου Humboldt, ζητώντας του βοήθεια, μιας και η Αξιώτη είχε εργαστεί εκεί ως λέκτορας της νεοελληνικής γλώσσας. Του εκθέτει την περίσταση, παρουσιάζοντας την Αξιώτη ως μια «πολύ ταλαντούχα» συγγραφέα, με την οποία η ίδια συνδέεται φιλικά. Υπενθυμίζει ότι το όνομά της ενδεχομένως να του είναι γνωστό «από κάποια πολύ ωραία βιβλία της, που έχουν μεταφραστεί στα γερμανικά», και πως υπήρξε για πολλά χρόνια πολιτική πρόσφυγας στη ΛΔΓ. Επιπλέον, τον ενημερώνει για την επιστροφή της στην Ελλάδα, εμφορούμενη από το συναίσθημα της νοσταλγίας για την πατρίδα της, και πως τώρα βρίσκεται εν μέσω δικτατορίας σε κρίσιμη και δεινή οικονομική κατάσταση. Ζητά λοιπόν τη συμβουλή του για το σε ποιον θα μπορούσε να αποταθεί. Συνάμα φαίνεται ότι η Ζέγκερς είχε ήδη ενημερωθεί ότι στο Πανεπιστήμιο Humboldt υπήρχε «για εντελώς ξεχωριστές περιπτώσεις» ένα ταμείο, μέσω του οποίου θα μπορούσε ενδεχομένως να βοηθηθεί η Αξιώτη.

Ένα μήνα μετά, στις 6 Ιουλίου 1972, ο πρυτανεύων του Πανεπιστήμιου Humboldt αποστέλλει επιστολή στο Δημοτικό Συμβούλιο/ Τμήμα Οικονομικών της πόλεως του Βερολίνου, επισυνάπτοντας την αρχική επιστολή της Άννας Ζέγκερς, και ενημερώνει ότι από τη μεριά του Πανεπιστημίου δεν μπορεί να γίνει κάτι, παραπέμπει επομένως την υπόθεση στο Δημοτικό Συμβούλιο προτρέποντας τους υπευθύνους να έρθουν απευθείας σε επαφή με την Ζέγκερς, στην οποία κοινοποιεί και την επιστολή του. Την επομένη γράφει και ξεχωριστή επιστολή προς την Ζέγκερς, ευχόμενος μέσω του Δημοτικού Συμβουλίου να μπορέσει να βοηθηθεί η κ. Αξιώτη.

Στις 6.7.1972 η Άννα Ζέγκερς απευθύνει επιστολή προς τον Διευθυντή του Ταμιευτηρίου της πόλεως του Βερολίνου, παρακαλώντας τον να επιληφθεί του ζητήματος και να βρεθεί λύση, επισυνάπτοντας ταυτόχρονα και την εξουσιοδότηση που είχε λάβει εν τω μεταξύ από την Αξιώτη. Η εξουσιοδότηση αυτή φυλάσσεται επίσης στο Αρχείο Akademie der Künste.[45] Πρόκειται για μια χειρόγραφη εξουσιοδότηση που γράφει η Αξιώτη στη Μύκονο στις 20.6.72 σε ελληνική γλώσσα. Το γνήσιο της υπογραφής βεβαιώνεται από τον Δήμο Μυκόνου. Υπάρχει και η επίσημη μετάφρασή της στα γερμανικά από το Υπουργείο Εξωτερικών με ημερομηνία 28.6.72. Η Ζέγκερς κλείνει την επιστολή της με ευχαριστίες εκ των προτέρων για τους κόπους που θα καταβληθούν, επισημαίνοντας ότι για την περίπτωση αυτή αξίζει, πράγματι, να καταβληθούν. Στις 7.7.1972 η Ζέγκερς γράφει πάλι στη φίλη της Lore Wolf, την ενημερώνει ότι έχει νόμιμη εξουσιοδότηση της Μέλπως και ότι θα τρέξει για το ζήτημα, που όμως φαίνεται χρονοβόρο, γι αυτό την παρακαλεί να στείλει άλλα 200 μάρκα στην Αξιώτη, υπογραμμίζοντας τη νέα διεύθυνση Αξιώτη, που είναι αυτή της Νανάς Καλλιανέση. Στις 10.7. 1972 η Ζέγκερς γράφει προς τη Lore Wolf να προσέξει τη νέα διεύθυνση της Μέλπως. Από την επιστολή

[44] Μετά την άνοδο των εθνικοσοσιαλιστών στην εξουσία, για την εβραία αριστερή διανοουμένη και συγγραφέα Άννα Ζέγκερς τα πράγματα δεν είναι εύκολα. Συνελήφθη από τη Γκεστάπο το 1933 και κρατήθηκε για μικρό χρονικό διάστημα, ενώ τα βιβλία της απαγορεύτηκαν. Αμέσως μετά κατάφερε να διαφύγει μέσω Ελβετίας στο Παρίσι. Μετά την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων το 1940 στη γαλλική πρωτεύουσα, φεύγει για τη Μασσαλία και από εκεί το 1941 μέσω Μαρτινίκας και Ν. Υόρκης καταλήγει στο Μεξικό. Το 1947 επιστρέφει στη Γερμανία και αποφασίζει να εγκατασταθεί στη ΛΔΓ.

[45] Αρχείο *Anna Seghers,* φάκελος 715.

προκύπτει ότι η Αξιώτη δεν είχε λάβει το αρχικό ποσό των 300 μάρκων, και η επιστολή επιστράφηκε. Η Ζέγκερς υποθέτει ότι δεν είχαν σταλεί στη σωστή διεύθυνση.[46] Την παρακαλεί λοιπόν να ξαναστείλει το αρχικό ποσόν στη νέα διεύθυνση του Κέδρου. Στην επιστολή αυτή διορθώνει και αναιρεί πλήρως την όποια δυσφορία είχε εκφράσει κατά καιρούς σε προηγούμενες επιστολές της για τις έγνοιες που της προκαλούσε όλη αυτή η γραφειοκρατική δουλειά. Γράφει λοιπόν εδώ:

> Έχω βρεθεί κι εγώ σε σκληρή ανάγκη και έχω βοηθηθεί. Βοηθάω λοιπόν κι εγώ. Ξέρω από προσωπική εμπειρία πόσο σεμνός και λιτός άνθρωπος είναι η Μέλπω. Κι αν περνάει το πολύ ζεστό ελληνικό καλοκαίρι σε ένα οικογενειακό σπίτι σε ένα νησί, αυτό προφανώς δεν σημαίνει και πολλά για την οικονομική κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει.

Στις 21.7.1972 η Ζέγκερς λαμβάνει επιστολή από το Ταμιευτήριο, στην οποία οι υπεύθυνοι τη διαβεβαιώνουν ότι έχουν λάβει τις επιστολές της, της ζητούν ωστόσο να έχει υπομονή, μιας και δεν υπάρχει ακόμη απόφαση, και βρίσκονται σε συνεννόηση με ανώτερα όργανα. Στις 8 Σεπτεμβρίου 1972, η Αξιώτη με επιστολή της στα γαλλικά προς την Lore Wolf, βεβαιώνει ότι έλαβε το ποσόν των 200 μάρκων που είχε σταλεί στη διεύθυνση της Νανάς Καλλιανέση. Την παρακαλεί να συνεχίσει με τον ίδιο τρόπο. Στις 8 Σεπτεμβρίου 1972 η Άννα Ζέγκερς λαμβάνει επιστολή από το Δημοτικό Συμβούλιο της πόλεως του Βερολίνου, στην οποία οι υπεύθυνοι την ενημερώνουν –μαζί με τους σοσιαλιστικούς τους χαιρετισμούς– ότι, έχοντας λάβει υπόψη την επιστολή του Πανεπιστημίου Humboldt και του Ταμιευτηρίου της πόλεως του Βερολίνου, το αίτημά της σχετικά με τη Μέλπω Αξιώτη δεν μπορούσε να ικανοποιηθεί. Δεν το επέτρεπε ο νόμος, η δε εξέταση της υπόθεσης ως κατ' εξαίρεση δεν τελεσφόρησε. Από την επιστολή προκύπτει ότι σίγουρα υπήρχε υπόλοιπο –δεν αναφέρεται το ύψος του– στον λογαριασμό της Αξιώτη στο Βερολίνο, στο υποκατάστημα Unter den Linden. Το ποσό αυτό ωστόσο μπορούσε να διατεθεί μόνο εντός της ΛΔΓ.

Έτσι άδοξα έληξε αυτή η προσπάθεια της Ζέγκερς προκειμένου να βοηθήσει την Αξιώτη. Δεν υπάρχει κάποιο άλλο σχετικό επιστολικό τεκμήριο στο Αρχείο. Η Μέλπω Αξιώτη, ως γνωστόν, πεθαίνει κάποιους μήνες μετά, στις 22 Μαΐου 1973. Η είδηση του θανάτου της αναφέρεται στον τύπο της ΛΔΓ στις 21.6.73.[47] Ίσως από εκεί να το πληροφορήθηκε και η Ζέγκερς. Σε επιστολή της προς τη Lore Wolf στις 4.7.1973,[48] ενημερώνει για τον θάνατο της ελληνίδας φίλης, επισημαίνοντας πόσο θλιβερό τέλος είχε αυτή η ιστορία. Θέλει δε να πιστεύει, καταλήγει η Ζέγκερς, που πάντα ανησυχούσε για την Αξιώτη, ότι είχε φυσιολογικό θάνατο από ασθένεια, και δεν της συνέβη κάτι άλλο.

Κλείνοντας, επισημαίνω ότι η σχέση της Μέλπως Αξιώτη με την Άννα Ζέγκερς που τεκμηριώνεται από τα παραπάνω στοιχεία δεν εξαντλείται στην προσωπική επαφή, υπάρχουν νήματα που ενώνουν τις ζωές των δύο συγγραφέων αλλά και, κυρίως, το έργο τους, που μένει να διερευνηθούν.

---

[46] Η Ζέγκερς μάλλον είχε δίκιο. Η διεύθυνση που είχε δώσει αρχικά ήταν Mme Melpo Axioti (bei Mme Stamati), Hevaklitonstrasse 1 (ή 7;), Athen Griechenland, αντί του ορθού Ηρακλείτου 7.

[47] Ο ανατολικογερμανικός τύπος αναφέρει τον θάνατο της Αξιώτη ως σύντομη είδηση, σε αντίθεση με τα εκτενή δημοσιεύματα που είχε αφιερώσει για την εγκατάστασή της.

[48] Αρχείο *Anna Seghers,* φάκελος 3752.

Zusammenfassung

Anastasia Antonopoulou

„Liebe Freundin Melpo …“ Zum Verhältnis von Melpo Axioti und Anna Seghers: unveröffentlichte Briefe

Der Aufsatz untersucht das Verhältnis von Melpo Axioti und Anna Seghers anhand von unveröffentlichten Briefen, die sich im Archiv Akademie der Künste in Berlin befinden, ergänzt durch Materialien aus dem Anna-Seghers - Museum (Berlin). Der Aufsatz beschreibt zunächst die bereits in der Forschung dokumentierte Bekanntschaft der beiden Schriftstellerinnen in Paris im Jahr 1949, fokussiert jedoch auf die unerforschten Jahre des Ostberliner Exils von Axioti (1950-1952 und 1957-1964), in denen die Beziehung der beiden Autorinnen intensiver wurde, aber auch auf die letzten Lebensjahre Axiotis nach ihrer Repatriierung in Griechenland (1964-1973). Die Briefe, die die beiden Frauen in diesem Zeitraum wechseln, sind ein wichtiges Zeugnis für das Netz von Schriftsteller*innen in der Zeit des Kalten Krieges mit Schwerpunkt die griechischen exilierten Autoren wie Axioti. Zugleich dokumentieren sie die großen Schwierigkeiten, mit denen die Repatriierten in ihren Heimatländern konfrontiert werden. Beeindruckend ist dabei, wie die Dokumente zeigen, die Bereitschaft von Anna Seghers, der griechischen Freundin Melpo Axioti Hilfe zu leisten.